

Toespraak Leendert Verheij bij de installatiezitting van donderdag 30 november 2017

Dames en heren,

Bij gelegenheid van een soortgelijke installatie als vandaag, een jaar geleden, stond ik stil bij het feit dat we in een snel veranderende samenleving leven en bij de vraag wat dit voor de rechtspraak betekent. Ik noemde onder andere de digitalisering, de globalisering, de enorme toename van complexiteit binnen de samenleving. Ik heb er toen op gewezen dat, bij alle veranderingen die er in de rechtspraak zijn geweest door de eeuwen heen, er toch ook bepaalde constanten zijn: kernwaarden van rechtspraak die de eeuwen getrotseerd hebben. Ik noemde – mede aan de hand van enkele actuele voorbeelden – drie uitdagingen voor de rechter van morgen: blijven reflecteren op die kernwaarden, openheid voor ontwikkelingen in de samenleving, en voortdurend blijven nadenken over de hoge eisen die vanwege de publieke functie aan de rechter mogen worden gesteld.

Vandaag wil ik op die twee laatstgenoemde uitdagingen nog wat nader ingaan. Twee onderwerpen passeren daarbij de revue.

T-shaped legal professional

Allereerst de vraag: wat moet de rechter nu eigenlijk allemaal weten en kunnen? Moet hij/zij voor zover het om kennis gaat (ik heb het nu niet over zaken als communicatieve vaardigheden, vermogen tot samenwerken, besluitvaardigheid etc.) alleen juridisch inhoudelijk heel goed zijn, of is er meer nodig? En als er meer nodig is, waar moeten we dan aan denken?

Wat mij betreft is er geen twijfel: er is meer nodig dan alleen juridisch inhoudelijke kennis en expertise. In haar – inmiddels al tweede – oratie besteedde onze kersverse raadsheer-plaatsvervanger, professor Elaine Mak aandacht aan de zgn. T-shaped legal professional. Dat is een professional – in ons geval een raadsheer – die veel weet van één of enkele onderwerpen; diepgang: daarvoor staat het verticale deel van de T; en tegelijkertijd ook een beetje van veel onderwerpen (daarvoor staat het horizontale deel). Toegepast op een strafrechter: diepgaande kennis van het straf- en strafprocesrecht (en soms specialismen daarbinnen, zoals fraude, cybercrime, mensenhandel en jeugdstrafrecht) is vereist. Maar ook enige kennis van forensisch onderzoek, onderzoek dat helpt bij het opsporen van daders of de oorzaken van (mogelijke) misdrijven op basis van wetenschappelijke bewijsvoering. Forensisch betekent “de rechtspraak ten dienste staand”. Het kan gaan om hulp uit tal van uiteenlopende wetenschapsgebieden. En dan komen vragen op als: hoe stel je als rechter de juiste vragen, hoe lees je uitgebrachte rapporten, hoe communiceer je met de deskundige op zitting? Hoe lees je de conclusies van de deskundigen, met name ook als er elementen van forensische statistiek in voorkomen? Deskundigen uit andere disciplines hebben rechters gewezen op valkuilen en

gebreken in onze waarnemingen en ook op valkuilen in onze manier van redeneren. Maar zijn we ons als rechters ervan bewust, dat die deskundigen met precies dezelfde valkuilen te maken hebben? Zijn we daar in concrete zaken op bedacht en hoe sporen we ze op? Van de Maastrichtse hoogleraar Rechtspsychologie Harald Merkelbach is de uitspraak dat de weg naar gerechtelijke dwalingen geplaveid is met zichzelf overschattende deskundigen. Zijn we alert op de mogelijkheid dat een deskundige bij het beantwoorden van gestelde vragen de grenzen van "wat zijn wetenschap hem leert" te buiten gaat en daarmee ook zijn wettelijke taak? En hebben we voldoende zicht op de grenzen van de verschillende vakgebieden?

Datageloof

Nu eerst aandacht voor het tweede onderwerp, waar ik iets over wilde zeggen. De onderwerpen 'big data' en kunstmatige intelligentie komen ook binnen de Rechtspraak steeds nadrukkelijker op de agenda. Zal straks de computer de rol van de rechter geheel of gedeeltelijk overnemen? Vaak zijn we het er snel over eens. De computer zal vast en zeker een belangrijke ondersteunende rol in complexe zaken gaan spelen. En bij bepaalde standaardzaken zal de computer de rechter het werk helemaal uit handen kunnen nemen. Maar verder? De menselijke maat, intuïtie en empathie en ook de wens van mensen om letterlijk gezien en gehoord te worden zullen maken dat de rechter meer dan voldoende werk houdt. Denken we. Willen we. Hopen we. Soms roepen mensen het zo luid, dat het een beetje doet denken aan 'fluiten in het donker'.

De Israëliische historicus Yuval Noah Harari lijkt er minder gerust op. In zijn boek *Homo Deus* schetst hij een scenario, waarin datageloof de overhand krijgt. Dit dataïsme verklaart dat het universum bestaat uit datastromen en de waarde van elk fenomeen en elke entiteit (dus ook de mens!) wordt bepaald door de bijdrage daarvan aan de dataverwerking. Mensen zullen in de toekomst de immense datastromen niet meer aankunnen en ze kunnen die data ook niet meer omzetten in informatie, laat staan in kennis en wijsheid. Dat moeten ze overlaten aan elektronische algoritmen. In de praktijk betekent dit dat dataïsten sceptisch zijn over menselijke kennis en wijsheid en meer vertrouwen op big data en computeralgoritmen. Voor de rechtspraak zou dit betekenen dat toch de computer de rol van de rechter zou overnemen. Harari zegt erover: dit geloof klinkt misschien als een excentriek randverschijnsel, maar heeft het grootste deel van het wetenschappelijk establishment al veroverd. Dataïsten beschouwen onbeperkte vrijheid van informatie als het hoogste goed. Alles moet openbaar! Harari spreekt van een filosofische revolutie. Hij maakt een behartenswaardige opmerking: "Als het dataïsme het mis heeft en organismen meer zijn dan algoritmen, betekent dat natuurlijk niet dat het dataïsme de wereld niet zal overnemen". Met andere woorden: ook al kloppen de feiten niet, dan blijven mogelijk veel mensen er toch in geloven. Gelukkig plaatst Harari aan het slot van zijn beschouwing ook vraagtekens. "Het valt te betwijfelen of het leven echt gereduceerd kan worden tot datastromen". We hebben met name nog geen idee hoe en of waarom datastromen een bewustzijn of subjectieve ervaringen zouden kunnen produceren, zo stelt hij. En tenslotte: een kritische analyse van het dataïstisch dogma wordt waarschijnlijk (..) de grootste wetenschappelijke uitdaging (...) van de 21^e eeuw. Opmerkelijk hoe geloof en wetenschap hier door elkaar lopen.

Hoe moet de Rechtspraak zich tot deze ontwikkelingen verhouden?

Ik noemde twee ontwikkelingen, waar we als Rechtspraak mee te maken hebben en waartoe we ons moeten verhouden. Wat de T-shaped raadsheren betreft: de universiteit levert ze zo niet af. Maar de Rechtspraak doet wel veel zelf. Ons opleidingsinstituut (SSR) biedt een scala aan cursussen en trainingen op o.a. het terrein van de forensische wetenschapsbeoefening. Ook op het terrein van de rechterlijke oordeelsvorming. Misschien kan nog gesproken worden van een zekere leemte op het terrein van de (wetenschaps)filosofie. Kennis en inzichten op dat terrein kunnen ons bijvoorbeeld helpen de grenzen van de verschillende vakgebieden in het oog te houden en te signaleren wanneer een deskundige dat zelf onvoldoende doet. Ook kan ons oog gescherpt worden voor pretenties vanuit andere vakgebieden, die meer met 'geloof' te maken hebben dan met objectieve resultaten van wetenschapsbeoefening. SSR zou hiervoor programma's mogen zorgen, maar gerechten kunnen ook zelf deskundige sprekers in huis halen.

En als het gaat om de ontwikkelingen rond 'big data' en 'kunstmatige intelligentie' mag van ons verwacht worden dat wij als Rechtspraak ons intensief in die ontwikkelingen verdiepen, met behulp van deskundigen uit andere disciplines, maar wel vanuit het perspectief van de kernwaarden van onafhankelijke rechtspraak.

En daarnaast: wij denken vaak ten onrechte dat kennis pas betrouwbare kennis is, wanneer er een stempel van enige wetenschap op staat. Ook ervaringskennis kan soms heel betrouwbare kennis zijn. De ervaring leert dat mensen ten aanzien van de rechtspraak behoefte hebben aan inhoudelijk deskundige rechters – dat zeker ook – die partijen *werkelijk zien en echt naar ze luisteren* en die serieus ingaan op gestelde vragen en aangevoerde verweren. Die de mensen over wie zij oordelen zichtbaar serieus nemen, de mens zien achter hetgeen over hem of haar in de stukken staat, tussen de regels door kunnen luisteren en het werkelijke probleem achter een soms formele proceshouding kunnen opsporen. Met een variant op wat ik onlangs een collega hoorde zeggen: hoe digitaler de wereld wordt, hoe meer menselijkheid van ons als rechters wordt gevraagd. Daar kan, denk ik, tot in lengte van jaren geen computer tegenop!